

Добровольська Л.П. К проблеме формирования экологической культуры будущего педагога / Л.П. Добровольська // Проблемы развития образования на современном этапе: в 2 ч.: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Махачкала, 18 декабря 2014 г.) / отв.ред. Ш.К. Шахов, Б.М. Магомедов; РПА Минюста России, Северо-Кавказский (г. Махачкала) филиал. – М.: РПА Минюста России, 2014. – Ч. 2 – 524 с.– С. 382-386.

К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

Добровольская Л. П., заведующая
кафедрой общей психологии
Мелитопольского государственного
педагогического университета имени
Богдана Хмельницкого, к. пед. н.,
доцент, Украина, г. Мелитополь

Педагог ХХІ століття – це компетентна, толерантна, відповідальна, щаслива людина з гуманістичним світоглядом, екологічною свідомістю, планетарним мисленням. Зневага до духовного начала та його пріоритету в провідних царинах людського буття призвело до руйнівальної діяльності людини й у природному середовищі. Зміцнення зв'язку навчання з джерелами національної культури, досягненнями вітчизняної та світової прогресивної думки, подолання розриву між культурою, духовністю, наукою та освітою вимагають якісно нового підходу до проблеми підготовки майбутнього вчителя. Людство, що має суто споживчі настанови та матеріальні мотиваційні домінанти, систематично й нещадно експлуатує природу, знищує її зелений фонд та ресурси, забруднює атмосферу відходами екологічно небезпечних виробництв. Глобальна екологічна криза спонукає суспільство до екологізації всіх сфер діяльності.

Надзвичайно актуальною проблемою, що постає перед нашим суспільством на початку століття, є формування екологічної свідомості та самосвідомості сучасної молоді. Проблема сформованості екологічної

культури вчителя мало розроблена в педагогіці, психології. Тому дослідження проблеми формування екологічної культури, чинників екологізації культурно-освітнього простору актуалізуються і набувають пріоритетності сьогодні.

Мета статті полягає в активізації досліджень щодо визначення соціально-психологічних, педагогічних факторів, які сприяють, або перешкоджають формуванню екологічної культури студентів-педагогів в межах завдань екологізації культурно-освітнього простору.

І.А. Мальцева констатує, що екологічному імперативу, як в світогляді, так і в технології альтернатива відсутня, тому актуальною задачею освіти є формування екологічної культури. Гостра потреба в екологічній освіті зумовлена життєвою необхідністю забезпечити можливість кожній людині розвивати свій світогляд, спираючись на накоплені суспільством духовні цінності. Розвиток і функціонування освіти обумовлені всіма факторами і умовами існування суспільства. Тому на сьогодні освіта повинна бути просякнена екологічними ідеями, формувати новий тип культури, зорієнтований на гуманізм, дбайливе ставлення до природи [7, с.177].

Дослідники (А.В. Бугаєць, О.А. Буднік, Д.О. Васюков, Г.П. Шевченко) вважають неможливим подолати екологічну кризу виключно технічними засобами: необхідна якісна перебудова основ цивілізації шляхом перебудови свідомості людей. Технічний розвиток є абсолютно необхідним, але його недостатньо: іншою повинна стати цивілізація, іншим - духовний світ людини [5, с.77-82]. Цей процес стимулюється розвитком так званої „глибокої екології”, орієнтованої на вивчення і відновлення внутрішніх – біотичних, психологічних та соціальних зв'язків людини і навколишнього середовища. Ми на порозі нової культури – синтезу духовної свідомості й глобального наукового знання, наголошує М.М. Мойсеев.

І.В. Кляж, А.М. Львовчикіна, В.О. Скребець підкреслюють, що екологізація свідомості людини дає права кожній людині на здоров'я і

плідне життя в гармонії з природою, на життя в екологічно чистому і сприятливому середовищі. Психологія середовища досить сильно перетинається з психологією екозбереження. В умовах загострення глобальних проблем зростає необхідність спиратися на гуманістичну парадигму, оскільки значущість гуманістичних підходів стимулюється не лише моральними міркуваннями, а й стає передумовою виховання соціуму й усього людства, підкреслює Г.О. Балл.

Гуманістичні підходи, як методологічний інструментарій в рішенні екологічних проблем освіти надають можливість вивчити Людину – учня, Людину – студента, Людину – вчителя, Людину – викладача та освітньо-культурний простір, в якому вони існують (С.О. Адоньєв , В.П. Андрущенко, І.П. Аносов , І.Д. Бех, О.М. Білик , Д.І. Дубровський , В.Кремень, Л.Д. Кривега , П.В. Матвієнко, Т. С. Троїцька та ін.) [4, с.101].

Н.М. Чернова, А.М. Белова наголошують, що життєво важливо, щоб екологічне мислення стало необхідною частиною мислення молодого покоління. Саме розуміння цього повинно, стати основою екологічної підготовки педагогів. Формування знань, вмінь та навичок екологічної діяльності майбутніх педагогів в умовах збалансованого розвитку необхідно здійснювати упродовж усього терміну навчання на засадах інтегративних підходів. У навчальних та робочих програмах дисциплін для підготовки педагогів мають утверджуватися шляхи гармонізації взаємовідносин у системі „природа-людина-суспільство”. Без природного середовища людина існувати не може, вирішення екологічних суперечностей можливе тільки шляхом гармонізації взаємовідносин людини з людиною і природою. Важливо підкреслити, що екологічні суперечності мають свої педагогічні, психологічні, соціальні причини і торкаються духовних, моральних, етичних, естетичних аспектів [9, с.13].

Як ніколи раніше, ми відчуваємо необхідність участі студентської молоді у державотворчих, екологічних процесах, влиття нових творчих сил та ідей, які спроможна привнести лише нова генерація молоді. В 1992

році в Ріо-де-Жанейро Україна підписала угоду «Порядок денний на XXI століття» і Конвенцію про охорону біологічного різноманіття. В декларації „Порядок денний на XXI століття” сформульовано основні принципи сталого розвитку: забезпечення економічного процвітання, екологічного балансу та соціального прогресу. Передумовою цього є, за Г. Дейлі, зміна у мисленні і сприйманні оточуючого світу. Основні принципи нової всесвітньої ідеології сформульовані у 2000 році у Хартії Землі. Сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби нинішніх поколінь і в той же час не ставить під загрозу можливості наступних людських поколінь задоволення своїх потреб.

Основою сталого розвитку є паритетність відносин у тріаді людина – господарство – природа, що забезпечує перехід до такого способу взаємодії природи і суспільства, який характеризується як епоха ноосфери. Сталий розвиток („sustainable development”) у самому загальному сенсі зазвичай визначається як процес змін, спрямований на укріплення потенціалу щодо задоволення потреб людини зараз без збитку. Цей термін прийнятий міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку при ООН (Г.Х. Брундтланд) ще у 1987 році у якості базового для нової загальної парадигми розвитку людства [2, с.63-67].

Коли духовні інституції держави знаходяться у процесі пошуку та не діють достатньо ефективно, основна відповідальність за навчання та виховання студентської молоді покладається саме на вищий навчальний заклад. Треба пам'ятати, що через кілька років нинішня студентська молодь стане «ядром» інтелігенції. Отже, наше майбутнє залежатиме від того, наскільки духовною вона стане. Духовність може мати не тільки релігійний, але й світський нерелігійний характер, бо в її основі лежать загальнолюдські поняття добра, краси, любові, справедливості, віри, надії, тощо, які притаманні всім людям планети, незалежно від їх релігійної, расової, соціальної, класової приналежності [1, с.401-403].

Розвиток світової філософської, психологічної, педагогічної думки в останній час спрямований на плюралізм підходів до аналізу розвитку людства. Джерела гуманістичних поглядів, роздумів учених, письменників, філософів, педагогів, психологів сягають глибоко у давнину віків розвитку цивілізації, і сама ідея здійснювати навчання та виховання підростаючого покоління на гуманістичних принципах не нова та актуальною стає і на сьогодні, коли пріоритетним є екологізація освіти.

Людина, на думку В. Вернадського, здатна відтворювати рівновагу з природнім середовищем та власну залежність від Всесвіту. Отже, йдеться передовсім про заміну технократичної парадигми у мисленні, а марксистської у виховній галузі, – гуманістичною, особистісно орієнтованою. За такої парадигми у центр Всесвіту ставиться людина гуманна, толерантна, відповідальна, яка здатна сприймати реальність не лише розумом, а й серцем [4].

Вивчаючи зміст професійних цінностей студентів ВНЗ, дослідники визначили низький рівень сформованості уявлень студентів про пріоритетні цінності педагогічної професії, їх надто узагальнений, схематичний зміст (Н.П. Максимчук, Р.П. Скульський). Зроблено висновок, що це є результатом спрямованості навчально-виховного процесу у ВНПЗ на формування вчителя-предметника, транслятора основ наукових знань, що призводить до домінування спеціаліста над особистістю. У зв'язку з безособово технологічною організацією навчального процесу більша частина студентів орієнтується не на педагогічну професію, спеціальність вчителя, а на предметну спеціалізацію.

За результатами досліджень, 47% студентів формулюють головну мету свого навчання у ВНЗ як надбання знань, 28% - як набуття необхідних професійних вмінь та навичок і лише 25% студентів головну мету бачать не тільки в надбанні знань, умінь та навичок, але й в формуванні у себе певних особистісних якостей, що необхідні у роботі вчителя. В

результаті суспільство отримує вчителя-предметника, який більш-менш успішно працює у рамках класно-урочної системи, але не володіє навчальним предметом як засобом формування особистості учня та не вміє впливати на процес духовного становлення дитини [8, с.122].

Людина, як біосоціальна істота, не може взаємодіяти з природою та суспільством поза певних норм, цінностей, традицій, правил, тобто, іншими словами – не розвивається поза культурою. Культура в цілому, за своєю суттю, має екологічний характер. М.Ф. Тарасенко в роботі „Природа. Технологія. Культура” інтерпретує екологічну культуру як своєрідний світоглядний „образ світу”. Екологічна культура – це тип життєдіяльності людини та її взаємовідносин з навколишнім середовищем, що сприяють здоровому способу життя. Культура є системною ознакою щодо антропологічного аналізу. Антропологічний підхід дозволяє проаналізувати еволюцію взаємодії людини, природи, суспільства в історичному, соціальному, біологічному контексті [7, с.11].

Сьогодні вчені розглядають інший підхід вивчення людини – природоцентристський, неоантропологічний. Цей напрямок пов'язаний з розвитком нової екологічної свідомості, принципи якої сформулював норвезький учений П. Несс. Дана концепція є протиставленням антропоцентричного підходу і розглядає людину як частину природи, а не володаря, вивчає його екологію в контексті глобального екологічного процесу. У свою чергу Б. Коммонер сформував цей принцип як „все пов'язане з усім”. Інтерпретуючи результати, підкреслюємо, що така ситуація викликає проблеми і в навчальній ланці професійного педагогічного навчання. Це пов'язано, на нашу думку, також з відсутністю в нашій державі фахового відбору на професію вчителя, з причин чого, до педагогічних закладів часто потрапляють випадкові абітурієнти, які не хочуть та не можуть навчатися, а потім працювати в цій сфері.

При організації навчально-виховного процесу слід виходити з того, що самі по собі особистісні, індивідуальні й функціонально-рольові

особливості педагога служать лише передумовою формування особистості студентів. Реалізація педагогічних можливостей забезпечується лише суб'єкт-суб'єктними взаєминами, взаєминами значущості (референтності). Інакше трансляція індивідуальності педагога не відбувається, тобто особистість викладача не справлятиме вплив на особистість студента [3, с. 82 - 88].

Психолого-педагогічний досвід науковців переконливо показує, що знання закономірностей збалансованого розвитку, його принципів, способів оцінювання, прогнозування і шляхів збереження людства повинні бути „серцевиною” підготовки фахівців різних напрямів, зокрема й педагогів, психологів, екологів. Саме тому, у більшості програм з навчальних дисциплін освіта збалансованого розвитку як інтегрована галузь знання і система знань про економіку, психологію, політику та соціум має бути пріоритетною, домінантною, стверджує Ю. Скиба [9, с. 13 - 17].

В.П. Назарук виокремив складові компоненти екологічної культури: екологічна культура – екологічне світосприйняття – екологічна свідомість – екологічні переконання – екологічна самосвідомість – екологічне світорозуміння – екологічна діяльність – ідеал взаємовідносин людини з природою. Доцільно підкреслити, що процес формування екологічного мислення іде через світосприйняття і світоуявлення, логіко-методологічна структура якого відповідає загальним, народознавчим, краєзнавчим та конкретно-історичним практичним завданням ВНЗ. Таке мислення вимагає високого рівня професіоналізму викладача, який свідомо через переконання сприймає екологічні світоглядні принципи, спираючись на ціннісні природоохоронні орієнтири, а також духовно-моральні та етичні норми поведінки, естетичні ідеали своєї епохи.

Педагогічний колектив кафедр університету формує й виховує, передає молоді знання й досвід, накопичений людством. Особливість педагогічної праці в університеті полягає в тому, що індивідуальні знання, зусилля й досвід, спілкування дають ефективний результат лише

за умови їх узгодження з діями всього педагогічного колективу, спрямування на досягнення єдиної мети. Настрій, громадська думка, емоційний тонус, рівень взаємовідносин у колективі визначаються його соціально-психологічним кліматом. Основною умовою зміцнення психічного, психологічного, соціального здоров'я майбутніх професіоналів є діалогічна взаємодія адміністрації ВНЗ, деканатів, кафедр, працівників окремих служб університету, професорсько-викладацького складу зі студентами. Феномен соціально-психологічного клімату кафедри можна визначити як переважний відносно стійкий психічний стан (настрій) колективу, що відображає особливості його життєдіяльності. Як синонім даного поняття в психологічній літературі часто використовують поняття „морально-психологічний клімат”, „соціально-психологічний клімат”, „моральна атмосфера”, „духовна атмосфера”. Отже, соціально-психологічний клімат в колективі є сприятливим тоді, коли він є „екологічно чистим” [6, с.181-186].

Метою організації навчально-виховного процесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, перш за все, є створення психолого-педагогічних умов для формування гармонійно розвиненої особистості, зі світоглядними екологічними позиціями й установками до професійного навчання, що забезпечать здатність і готовність випускника до майбутніх досягнень. Автори (консультанти психологічної служби університету) розробили комплексну програму адаптації першокурсників “Здоров'я - Мотивація - Професіонал”. Система заходів реалізується за блоками: організаційне забезпечення програми; інформаційне забезпечення; соціально-психологічна підтримка та корекція дезадаптації; психолого-педагогічний, методичний супровід першокурсників; формування здорового способу життя. Сьогодні програма успішно впроваджується в навчально-виховний процес університету.

Ми вважаємо, що такі та інші комплексні, плюралістичні ідеї, дії є дуже важливими важелями творчої діяльності професорсько-

викладацького колективу для реалізації концепції збалансованого розвитку особистості в університеті. Головною рисою екологічної культури є те, що вона не утворюється стихійно, а виникає шляхом формування умов, що спонукають розгортання її принципів та спеціальним видом діяльності – екологічним навчанням та вихованням. Екологічна культура є, за своєю суттю, своєрідним „кодексом поведінки”.

Література:

1. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: [монографія] / М. Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с.
2. Вернік О.Л. Деякі питання психології екозбереження і сталого розвитку / О.Л. Вернік // Збірник наукових праць. Психологічні науки. Том 2. Випуск 7. - С. 63 - 67.
3. Галян О.І. Діалогічна парадигма міжособистісної педагогічної взаємодії / О.І. Галян // Психологія: Зб. наук. праць. – Вип. 1 (4). – К.: НПУ, 1999. – С. 82 - 88.
4. Добровольська Л.П., Третякова І.С. Феномен психологічного клімату: від антропологічних принципів до андрагогічної емпірики / Антропологічний вимір якості сучасної вищої освіти: проблеми методології, досвід, рецепції. Монографія / Авт. кол. за загальною редакцією І.П. Аносова, Т.С. Троїцької – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2010. – 488 с.
5. Екологізація економіки і перехід до сталого розвитку / [Буднік О.А., Васюков Д.О., Бугаєць А.В., Шалугін В.С.] // Екологічна безпека — № 4. - 2009 (8). - С. 77-82.
6. Карамушка Л.М. Вплив психологічного клімату в освітніх закладах на становлення духовності особистості / Л.М.Карамушка // Сучасна гуманітарна освіта: стан і перспективи: Збірник наукових праць. – Чернівці, 1996. – С. 181-186.

7. Мальцева І.А. Екологічний імператив в антропологічному вимірі: [монографія] / І.А. Мальцева. - Розділ IV. – Сімферополь: Таврія, 2008.- 300с. – С. 161-189.

8. Мартинюк О.Б. Сучасні підходи до проблеми ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя / О.Б. Мартинюк // Теорія і практика особистісно-орієнтованої освіти. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Київ-Запоріжжя: Просвіта, 2003. – 122 с.

9. Скиба Ю. Дидактичні принципи підготовки майбутніх екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку / Ю. Скиба // Журнал «Рідна школа». - № 3 (987), 2012. – С. 13.